

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพนั้น จำเป็นต้องมีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชากรทุกเพศทุกวัย มิใช่มุ่งแต่เฉพาะวัยเด็กและวัยรุ่นเท่านั้น ควรมีการพัฒนาวัยผู้สูงอายุด้วยเช่นเดียวกัน โดยควรได้รับความสนใจและมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับกำลังสติปัญญาและลักษณะของแต่ละบุคคลนำหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในกรอบของความดีงามจึงทำให้ประเทศไทยของเราเป็นประเทศที่มีวัดวาอารามสถานทางพระพุทธศาสนาอยู่มากมายถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับศาสนิกชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจเช่นเดียวกับพระธรรมและพระสงฆ์ถึงแม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานกว่าสองพันปีมาแล้ว แต่เมื่อได้มีโอกาสไปกราบนมัสการพระพุทธรูปที่ตนเลื่อมใสศรัทธาภายในจิตใจก็รู้สึกเหมือนว่าพระพุทธรูปองค์ยังมีพระชนอยู่ ในประเทศไทยเรานั้นมีพระพุทธรูปสำคัญๆ คู่บ้านคู่เมืองอยู่มากมายหลายร้อยหลายพันองค์ ซึ่งแต่ละองค์นั้นล้วนมีประวัติความเป็นมายาวนานที่ควรศึกษามีตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาไม่รู้จกจบทุกองค์ ล้วนมีอิทธิพลเกี่ยวพันกับจิตใจของชาวพุทธอย่างเต็มเปี่ยมผู้สูงอายุ คือ ความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ โดยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและตำราอื่นๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี และวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะนำเสนอทฤษฎีความเชื่ออันเป็นการยืนยันถึงทัศนะความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่จริง ทั้งในแง่ของรูปธรรมและ นามธรรม โดยการนำเสนอเพื่อจะได้เป็นแนวทางเรื่องของความคิดความเชื่อที่ถูกต้องให้แก่ชาวพุทธต่อไป^๑

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ในพระพุทธศาสนาหลักธรรมเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อให้รู้ความเป็นจริงของโลกและชีวิต และให้รู้เท่าทันของกฎธรรมชาติ จนสามารถอยู่กับโลกแห่งความเป็นจริงได้ อย่างปกติสุข

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *คติธรรมแห่งชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗

ในบทนี้ จะได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักธรรม และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุมาอธิบายเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สูงอายุได้นำไปประพฤติปฏิบัติ วางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ในฐานะที่อยู่ร่วมกันในสังคม และแก้ไขปัญหาชีวิต ที่สำคัญของผู้สูงอายุ^๒ ได้แก่ ปัญหาด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคมการอยู่ร่วมกัน และด้านเศรษฐกิจ^๓ และรายได้ การนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลดีต่อตนเองและผู้อื่น ด้วยการรักษากาย วาจาและชำระจิตให้สะอาด จึงเป็นการพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตในปัจจุบันให้ดีขึ้นมีความสุขได้ในปัจจุบัณ^๔ ดังรายละเอียดโดยย่อ ที่กล่าวต่อไปนี้

จากพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นว่า ผู้สูงวัยต้องมีการเตรียมตัวเตรียมใจดังกล่าวเพื่อเผชิญหน้ากับเหตุการณ์เกินความคาดเดาในอนาคต เพราะไม่ว่าตนจะมีอายุอยู่ได้นานสักเพียงใด ฉะนั้น การทำบุญให้ทานรักษาศีลและปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม จึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมอย่างยิ่งแก่ผู้สูงวัยเพราะเป็นการส่งเสริมให้ท่านเป็นผู้มีสุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิตที่เข้มแข็ง สามารถที่จะเตรียมตัวเพื่อรับมือกับปัญหาต่างๆ ที่คอยรุมเร้าอยู่ตลอดเวลาได้อย่างน่าอัศจรรย์เพราะว่าพุทธธรรมก็คือ คำสอนที่เป็นประโยชน์สำหรับให้มวลมนุษย์ทุกเพศทุกวัยได้นำไปประพฤติปฏิบัติและยังส่งผลดีในด้านต่างๆ เช่น การแผ่เมตตาช่วยให้ตนมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ รู้จักการให้อภัยต่อคนอื่น ขณะเดียวกันก็จะได้รับความรัก ความเมตตาจากกลับคืนมาสู่ตน

ความเป็นมาเป็นชุมชนตั้งใหม่ มาซื้อที่ดินสร้างบ้านอยู่อาศัยผู้เกษียณอายุรับราชการเข้ามาอยู่ส่วนมากเป็นที่ดินจัดสันแบบแบ่งเป็นล็อกๆ ชายสร้างบ้านอยู่อาศัยสุขสวัสดิ์ในชุมชนเดียวกันมีวัดสุขสวัสดิ์เป็นศูนย์กลางเกี่ยวกับผู้สูงอายุส่วนมากนับถือศาสนาพุทธเป็นที่พึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจใช้หลักพุทธธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในกรอบของความดีงามจึงทำให้ประเทศของเราที่มีวัดวาอารามศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาอยู่มากมายพระพุทธรูปถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับศาสนิกชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจเช่นเดียวกับพระธรรมและพระสงฆ์ ถึงแม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานกว่าสองพันปีมาแล้ว แต่เมื่อได้มีโอกาสไปกราบนมัสการพระพุทธรูปที่ตนเลื่อมใสศรัทธา ภายในจิตใจก็รู้สึกเหมือนว่าพระพุทธองค์ยังมีพระชนอยู่ ในประเทศไทยเรานั้นมีพระพุทธรูปสำคัญๆ คู่บ้านคูเมืองอยู่มากมายหลายร้อยหลายพันองค์ ซึ่งแต่ละองค์นั้นล้วนมีประวัติความเป็นมายาวนานที่ควรศึกษา

^๒ ฝน แสงสิงห์แก้ว, **ข้อคิดบางประการในเรื่องสุขภาพจิตผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บ้านบางแค, ๒๕๒๖), หน้า ๖๖.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **คติธรรมแห่งชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๒๓๓.

ตำนานเล่าขานสืบทอดกันมาไม่รู้จกจบทุกองค์ ล้วนมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับจิตใจของชาวพุทธอย่างเต็มเปี่ยม

หลักพุทธธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับศาสนิกชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจแนกเช่นเดียวกับพระธรรมและพระสงฆ์ ถึงแม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานกว่าสองพันปีมาแล้ว แต่เมื่อได้มีโอกาสไปกราบนมัสการพระพุทธรูปที่ตนเลื่อมใสศรัทธาภายในจิตใจก็รู้สึกเหมือนว่าพระพุทธรูปองค์ยังมีพระชนม์อยู่ในประเทศไทยเรานั้นมีพระพุทธรูปสำคัญๆ คู่บ้านคู่เมืองอยู่มากมายหลายร้อยหลายพันองค์ ซึ่งแต่ละองค์นั้นล้วนมีประวัติความเป็นมายาวนานที่ควรศึกษามีตำนานเล่าขานสืบทอดกันมาไม่รู้จกจบทุกองค์ ล้วนมีอิทธิพล^๖ เกี่ยวพันกับจิตใจของชาวพุทธอย่างเต็มเปี่ยม คือ ความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ โดยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและตำราอื่นๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรมประเพณี และวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะนำเสนอทฤษฎีความเชื่ออันเป็นการยืนยันถึงทัศนคติความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่จริง ทั้งแง่ของรูปธรรมและ นามธรรม โดยการนำเสนอเพื่อจะได้เป็นแนวทางเรื่องของความคิดความเชื่อที่ถูกต้องให้แก่ชาวพุทธต่อไป^๗

คำสอนในพระพุทธศาสนา สอนให้คนเรารู้จักความจริงของธรรมชาติและชีวิต ให้รู้จักตนเองพิจารณาแก้ไขปัญหาของตนด้วยหลักเหตุผล หลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เรียกว่าหลักธรรม “ธรรมเป็นการแนะแนวต้นแบบ เพราะการแนะแนวพุทธธรรมนี้ ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักช่วยตนเอง ยอมรับศักยภาพของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนให้รู้จักในเงื่อนไข เหตุปัจจัยและวิธีการ ซึ่งมีขั้นตอนครบถ้วนตามหลักการแนะแนว” ผู้ที่ปฏิบัติชอบตามแนวทางพุทธศาสนาจะเกิดภาวะความประพฤติดีหรือการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า มีศีล ประกอบแต่กุศลกรรม คือ ไม่มีโลภ โกรธ หลงปราศจากอวิชชา ตัณหาและอุปาทานมาครอบงำ หรือชักจูงไปในที่ผิด และเป็นการกระทำด้วยใจที่เป็นอิสระ ผลที่ตามมา คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพกายดี ไม่มีโรค ความไม่มีโรค^๘ หรือความแข็งแรงมีสุขภาพดีเป็นภาวะที่สมบูรณ์ในตัวเอง ส่วนด้านจิตใจจะเกิดภาวะที่เรียกว่า อัมเมิบบัน ปลอดโปร่ง

^๕ รศ.นพ. ประเสริฐ อัสสันตชัย, “สาระนำรู้เพื่อผู้สูงวัย”, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.si.mahidol.ac.th/project/geriatrics/Thaiweb/insomnia2.html>, [๑๘ เม.ย.๒๕๕๔]

^๖ วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๕/๑๗๖-๑๗๗.

^๗ พระมหานพดล สุวณณเมธี (มีคำเหลือ), “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการฝึกอบรมเยาวชนของค่ายคุณธรรมวัดบรรพตสถิต”, วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^๘ ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕, ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๖๐/๙๘,

โล่งสบายคล่องเบา จะเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวแก่ผู้ปฏิบัติเท่านั้นที่สัมผัสได้ความสะดวกที่จำเป็นต่อการดำรงชีพตามสมควร โดยมีนักสังคมสงเคราะห์และนักจิตวิทยาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำในการแก้ไขปัญหาทางด้านจิตใจ เลี้ยงคอยดูแลให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เพื่อช่วยบรรเทาสภาพปัญหาทางด้านร่างกาย ซึ่งอยู่ใกล้ชิดและเป็นที่พักของผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์ การใช้ชีวิตในชุมชนผู้สูงอายุจะต้องนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา เพื่อนำไปปฏิบัติ ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จึงจะทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามสมควรในช่วงปัจจุณันนี้

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ที่อยู่ในชุมชนสุขสวัสดิ์ ความเป็นอยู่ในชุมชนสุขสวัสดิ์นั้น จะต้องใช้ชีวิตที่สำคัญจึงตัดสินใจเลือกเป็นทางสุดท้ายของผู้สูงอายุที่จะมานำหลักธรรมใช้ในบ้านปลายของชีวิตประจำวันทุกๆ ที่เคยมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างอิสระ จะทำอะไรได้ตามความต้องการของตัวเอง เคยมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งอยู่ มีบุตรหลาน ญาติมิตรอยู่รอบข้างกายในการคิด การพูด การกระทำ เคยทำงานได้อย่างอิสระเมื่อวัย ๖๐ ปีไปแล้วก็อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน จะต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ เช่น เพื่อนใหม่ การอยู่บ้านคนเดียวและการปฏิบัติตามระเบียบในการอยู่ร่วมกันอย่าง เป็นต้น และผู้วิจัยจะทำการศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ การนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสุข สงบเย็น ทั้งด้านภาวะสุขภาพร่างกาย และสุขภาพจิตใจ ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาและการดูแลตนเองให้ถึงพร้อมในทุกด้านขณะที่อยู่ในชุมชนในการดำเนินชีวิต จนสามารถพึ่งตนเองได้บ้างตามสมควร และเกิดการยอมรับสภาพความเป็นจริงของชีวิต ให้ถึงความดับทุกข์ทางกายและทางจิตใจ ซึ่งจะทำให้การมีชีวิตในช่วงเวลาที่เหลืออยู่ เพื่อเป็นการพักผ่อนปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ผู้สูงอายุเอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ชุมชนสุขสวัสดิ์จังหวัดลำปาง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต ของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ บริบทชุมชนและสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์มีอะไรบ้าง อย่างไร

๑.๓.๒ หลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์จังหวัดลำปาง มีเป็นอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ การใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์จังหวัดลำปาง ได้เป็นอย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในครั้งนี้ มีดังนี้

(๑) ศึกษาค้นคว้าบริบทชุมชนและสภาพปัญหาที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ที่ต้องมีความจำเป็นอยู่ในชุมชนโดยแบบสอบถามและทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์และกลุ่มเป้าหมายที่ใกล้ชิดผู้สูงอายุ

(๒) ศึกษาหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ รวมทั้งเนื้อหาในหนังสือพุทธธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ฉบับปรับปรุงและขยายความ จากหนังสือ เอกสารการให้บริการสวัสดิการสังคม ผู้สูงอายุ รายงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นแนวทางการส่งเสริมการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

(๓) ศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์ และการรู้จักนำไปปฏิบัติประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมด้วยตนเอง โดยทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์

๑.๔.๒ ระยะเวลาที่ทำการศึกษาวิจัย

ระยะเวลา ๑ ปี จากเดือนตุลาคม ๒๕๕๘ – กันยายน ๒๕๕๙

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ในสถานที่ชุมชนสุขสวัสดิ์คนผู้สูงอายุ คือ สถานที่คนในหมู่บ้านสุขสวัสดิ์ ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ คณะกรรมการชุมชนผู้สูงอายุสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง จำนวน ๑๒ คน และผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง ทั้งเพศชาย และหญิง จำนวน ๑๓๔ คน รวม ๑๔๖ คนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ คณะกรรมการชุมชนผู้สูงอายุสุขสวัสดิ์ จังหวัด

ลำปาง จำนวน ๑๒ คน และผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง ทั้งเพศชาย และหญิง จำนวน ๑๐๑ คน โดยการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย

๑.๕. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ หลักพุทธธรรม หมายถึง ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศและบัญญัติไว้สอน และได้รวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ ในรูปแบบที่เรียกว่า คัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๕.๒ การดำเนินชีวิต หมายถึง การปฏิบัติตน การวางตนได้อย่างเหมาะสมกับวัย เป็นการปรับตัวของผู้สูงอายุเข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนสุขสวัสดิ์

๑.๕.๓ ผู้สูงอายุ หมายถึง คนชรา, คนแก่ บุคคลชาย หญิงที่มีอายุ ๖๐ ปี ขึ้นไป อันเนื่องมาจากประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่ง ๙

๑.๕.๔ ชุมชน หมายถึง หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบบริบทชุมชนและสภาพปัญหาที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในชุมชนสุขสวัสดิ์

๑.๖.๒ ทำให้ทราบหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง

๑.๖.๓ ทำให้ทราบการใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุชุมชนสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำปาง

“ไพจิตร ลือสกุลทอง, “พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพและภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุที่มารับบริการที่ศูนย์เวชปฏิบัติ จังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๙.